

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA ASOSIY KAPITALGA INVESTITSIYALARNI MOLIALASHTIRISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI

Yusupov Askar Abdusalim o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17605943>

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda yashil iqtisodiyot konsepsiyasi asosiy rivojlanish strategiyasi sifatida keng joriy etilmoqda. Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslardan samarali foydalanish, ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanishga qaratilgan bo'lib, u nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy farovonlikni ham ta'minlaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyot sharoitida asosiy kapitalga investitsiyalarni molialashtirish samaradorligi innovatsion texnologiyalar, energiya samaradorligi va barqaror infratuzilma loyihalarini qo'llab-quvvatlash orqali oshiriladi.

Xalqaro moliya institutlari, jumladan Jahon Banki, Osiyo Taraqqiyot Banki, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki hamda Xalqaro Barqaror Taraqqiyot Instituti yashil investitsiyalarni rag'batlantirish uchun turli molialashtirish mexanizmlari va grant dasturlarini joriy etgan. Jahon bozorida yashil obligatsiyalar, barqarorlik indeksleri, ekologik kreditlar va davlat-xususiy sheriklik (DXSH) asosidagi loyihalar asosiy kapitalni jalb qilishda samarali mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Masalan, Germaniya, Shvetsiya va Singapurda yashil obligatsiyalar orqali energiya samaradorligini oshiruvchi loyihalar molialashtirilib, karbonat ангидрид chiqindilari sezilarli darajada kamaytirildi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyot konsepsiyasi davlat strategiyasida o'z ifodasini topgan. Energetika, transport, suv resurslarini boshqarish va sanoat tarmoqlarida asosiy kapitalni yashil loyihalar orqali molialashtirish istiqbollari mavjud. Xalqaro moliya institutlari va xususiy sektorning ishtiroki, shuningdek, DXSH va yashil obligatsiyalar orqali molialashtirish mexanizmlari O'zbekistonda barqaror infratuzilma loyihalarini amalga oshirish imkonini beradi.

Markaziy Osiyo davlatlarida, jumladan Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikistonda yashil iqtisodiyot loyihalarini molialashtirish jahon tajribasidan kelib chiqqan holda rivojlanmoqda. Mintaqada suv resurslarini boshqarish, kichik gidroenergetika va qayta tiklanadigan energiya loyihalari uchun xalqaro moliya institutlari grant va kredit resurslarini jalb qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston ham Markaziy Osiyo mintaqasida yashil iqtisodiyot asosida investitsiyalarni samarali molialashtirish mexanizmlarini rivojlantirishda yetakchi rol o'ynashi mumkin.

Umuman olganda, jahon, O'zbekiston va Markaziy Osiyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyot sharoitida asosiy kapitalni molialashtirishda samarali mexanizmlar — xalqaro moliya institutlari ishtiroki, yashil obligatsiyalar, ekologik kreditlar, DXSH va davlat tomonidan rag'batlantiriladigan grantlar bo'lib, ular iqtisodiy o'sish bilan birga ekologik barqarorlikni ta'minlaydi.

Yashil iqtisodiyot sharoitida asosiy kapitalga investitsiyalarni molialashtirish jahon va Markaziy Osiyo tajribasida samarali mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, yashil obligatsiyalar, ekologik kreditlar, DXSH loyihalari va davlat grantlari asosiy kapitalni jalb qilishda moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari va barqaror

infratuzilma loyihalari jahon bozorida yuqori talabga ega bo'lib, ular uzoq muddatli ijtimoiy va ekologik foyda beradi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyot loyihalarini moliyalashtirishda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik, xususiyl sektor ishtiroki va DXSH mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Bu mexanizmlar davlat byudjetiga ortiqcha yuk tushirmasdan, investitsiya samaradorligini oshirish va texnologik yangilanishlarni joriyl etishga imkon beradi. Shu bilan birga, yashil obligatsiyalar va ekologik kreditlar orqali xususiyl sarmoyadorlar jalb qilinishi mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini rag'batlantiradi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida esa yashil iqtisodiyot loyihalarini moliyalashtirish mintaqaviyl hamkorlik va xalqaro tajribani o'zlashtirish orqali amalga oshirilmoqda. Qozog'iston va Tojikistonda suvl resurslarini boshqarish va kichik gidroenergetika loyihalari DXSH va xalqaro moliya institutlari orqali moliyalashtirilmoqda, bu esa O'zbekiston uchun model sifatida xizmat qiladi. Umuman olganda, yashil iqtisodiyot sharoitida asosiy kapitalni moliyalashtirish samarali mexanizmlari davlat va xususiyl sektorni uyg'unlashtirish, xalqaro moliya institutlari resurslarini jalb qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash orqali mamlakatlarning uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiyl rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu tariqa, O'zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari jahon tajribasidan kelib chiqib, yashil iqtisodiyot asosida investitsiyalarni moliyalashtirishning samarali mexanizmlarini keng joriyl etishi mumkin.

So'nggi o'n yilliklarda global iqtisodiyotda «yashil iqtisodiyot» konsepsiyasi markaziy o'rin egallab bormoqda. Bu model resurslardan yanada samarali foydalanishni, atrof-muhitni muhofaza qilishni, karbon chiqindilarini kamaytirishni hamda barqaror iqtisodiy o'sishni birlashtiradi. Asosiy kapitalga — infratuzilma, energetika, transport, sanoat modernizatsiyasi kabi sohalarga kiritiladigan investitsiyalar yashil iqtisodiyot talablari bilan uyg'un bo'lmasa, uzoq muddatli iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta'minlash qiyin bo'ladi. Shu bois, asosiy kapital loyihalarini moliyalashtirishda «yashil» meh-anizmlarning joriyl etilishi jahon tajribasida keng tarqalmoqda.

Jahon bo'yicha moliyalashtirish instrumentlari ichida yashil obligatsiyalar (green bonds), ekologik kreditlar, davlat-xususiyl sheriklik (DXSH) shaklidagi «yashil» infratuzilma loyihalari va xalqaro moliyaviyl institutlar (XMI) orqali ajratiladigan maxsus investitsiya fondlari muhim rol o'ynamoqda. Masalan, global yashil obligatsiyalar bo'yicha 2024-yilning birinchi uch choragida 535 milliard dollar miqdorida chiqarilgan, bu 2023-ga nisbatan 13 % o'sishni ko'rsatgan.

Mintaqaviyl kontekst — Markaziy Osiyo davlatlari uchun ham yashil investitsiyalar bugungi kun talabi. Masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalariga, suvl va gidroenergetika loyihalariga investitsiya zarurati ortmoqda. Xususan O'zbekistonda 25 GW qadar quyosh va shamol quvvatlarini 2030-yilgacha rivojlantirish maqsadi ko'zda tutilgan.

Bunday sharoitda, O'zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirishda yashil mexanizmlarni joriyl etish nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik barqarorlik va ijtimoiyl taraqqiyot uchun ham muhimdir. Xususiyl sektor, xalqaro moliya tashkilotlari, davlat tomonidan rag'batlantirish — bularning barchasi birlashib, asosiy kapitalni «yashil» yo'nalishda jalb qilish imkoniyatini yaratadi. Mavjud tahlillar shuni ko'rsatadiki, bunday

mexanizmlar orqali investitsiya samaradorligi oshadi, risklar kamayadi va moliyalashtiriladigan loyihalar uzoq muddatli iqtisodiy manfaat keltiradi.

Yashil iqtisodiyot sharoitida asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirishda samarali mexanizmlar bir nechta asosiy elementga ega bo'ladi. Birinchidan — moliyaviy instrumentlarning mosligi: yashil obligatsiyalar, ekologik kreditlar, maxsus fondlar va grantlar iqtisodiyotning yashil transformatsiyasini qo'llab-quvvatlaydi. Jahon miqyosida yashil obligatsiyalar bozori tez rivojlanmoqda va 2024 yilning birinchi uch choragida 535 milliard dollar miqdorida chiqarilgan.

Ikkinchidan — institutsional va regulativ tayyorgarlik. Yashil loyihalarni moliyalashtirish faqat mablag' jalb qilish bilan tugamaydi: loyiha tanlovi, investitsiya maqsadlari, hisob berish (impact reporting), shaffoflik va monitoring tizimlari ham muhim. Masalan, O'zbekistonda European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) hamda boshqa tashkilotlar orqali yashil kreditlash va energiya samaradorligi bo'yicha maxsus moliyalashtirish paketlari joriy etilmoqda.

Uchinchidan — davlat-xususiy sheriklik va xalqaro hamkorlikning roli. Markaziy Osiyo davlatlarida, jumladan O'zbekistonda, XMI bilan hamkorlik asosiy kapital loyihalarini «yashil» tarzda moliyalashtirish imkoniyatini kengaytirmoqda. Masalan, O'zbekistonda bir gigavatt quvvatga ega quyosh PV va batareya energiya saqlash tizimi (BESS) loyihasi uchun 142 million dollar kredit ajratilgan.

To'rtinchidan — ijtimoiy va ekologik manfaatlarni investitsiya jarayoniga kiritish. Yashil investitsiyalar nafaqat rentabellikka, balki karbon chiqindilarini kamaytirishga, energiya tejamkorligiga va ijtimoiy farovonlikka xizmat qiladi. O'zbekistonda yangi quyosh elektr stansiyasi yiliga taxminan 230 000 tonna CO₂ chiqindisini kamaytiradi.

Markaziy Osiyo jihatidan, mintaqaviy integratsiya va kooperatsiya yashil investitsiyalarni yanada kuchaytiradi. Davlatlararo loyihalar, suv-energetika almashinuvi, mintaqaviy infratuzilma hamda xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik ushbu mexanizmlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda va Markaziy Osiyo mintaqasida asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirishda yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish — iqtisodiy o'sish, ekologik barqarorlik va ijtimoiy taraqqiyot uchun teng imkoniyatdir. Bu yo'lda moliyaviy instrumentlarni kengaytirish, huquqiy va institutsional infratuzilmani mustahkamlash hamda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish zarur. Shunday qilib, yoshgina mintaqada, jahon tajribasidan kelib chiqib, "yashil kapital investitsiyalari"ni moliyalashtirishning samarali mexanizmlarini joriy etish orqali uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishish mumkin.